

РОЗДІЛ 6 ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

УДК 349.6

ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ОЦІНКИ ВПЛИВУ НА ДОВКІЛЛЯ

PROTECTION OF ENVIRONMENTAL RIGHTS IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF THE ASSESSMENT OF ENVIRONMENTAL IMPACT

Антонюк У.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права і процесу
Івано-Франківського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»*

Стаття присвячена висвітленню сутності та змісту оцінки впливу на довкілля в контексті забезпечення екологічних прав в Україні. Проаналізовано механізм здійснення оцінки впливу на довкілля в сучасних умовах, її співвідношення з гарантіями забезпечення екологічних прав і значення цієї процедури для захисту екологічних прав загалом.

Ключові слова: екологічні права, охорона довкілля, оцінка впливу на довкілля, екологічна безпека, гарантія, захист.

Статья посвящена освещению сущности и содержания оценки воздействия на окружающую среду в контексте обеспечения экологических прав в Украине. Проанализирован механизм осуществления оценки воздействия на окружающую среду в современных условиях, ее соотношение с гарантиями обеспечения экологических прав и значение этой процедуры для защиты экологических прав в целом.

Ключевые слова: экологические права, охрана окружающей среды, оценка воздействия на окружающую среду, экологическая безопасность, гарантия, защита.

The article is devoted to the clarification of the essence and content of the environmental impact assessment in the context of providing environmental rights in Ukraine. The mechanism of environmental impact assessment in modern conditions, its relation with the guarantees of environmental rights and the importance of this procedure for protection of environmental rights in general is analyzed.

Key words: ecological rights, environmental protection, environmental impact assessment, ecological safety, guarantee, protection.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення в Україні в контексті світових інтеграційних і глобалізаційних процесів дедалі більшої ваги та значення набувають права людини, які визнані однією з ключових і базових європейських цінностей. У цьому сенсі неабиякий інтерес становлять саме екологічні права, адже від рівня їх реалізації та забезпечення залежать подальше існування та збереження світової цивілізації загалом. Якщо аналізувати рівень захисту екологічних прав в Україні, то треба констатувати, що в умовах сьогодення більшість науковців у сфері екологічного права вважають, що механізм реалізації та захисту екологічних прав перебуває у стадії становлення [1, с. 41; 2, с. 87–88; 3, с. 57–58]. Про це яскраво свідчать статистичні дані. Зокрема, за результатами соціологічного дослідження «Українське суспільство та європейські цінності» (квітень – червень 2017 року [4, с. 15–16]), в українському суспільстві турбота про довкілля є найменш суперечливою серед інших цінностей, при цьому всі учасники групи солідарні щодо важливості цієї установки, водночас вони визнали, що українці, загалом, досі не виявляють

достатнього рівня турботи про навколишнє середовище. Навіть більше: майже всі учасники дискусій під час обговорення питання про готовність долучитись до піклування про довкілля переводять розмову з власної активності на обов'язки держави чи підростаючого покоління; окрім того, респонденти визнали, що питання екології відходять на другий план там, де виникає фінансовий зиск: в Україні триває безконтрольна вирубка лісів, браконьєрство, злив забруднених промисловим виробництвом вод у річки, нівечення лісів через незаконний видобуток бурштину, досі не вирішена проблема переробки сміття. Водночас згідно з результатами кількісного дослідження більша частина населення (52,1 %) відповіла, що промисловий розвиток як фактор економічного зростання не може переважати над турботою про довкілля (зокрема, 26,3 % обрали альтернативу «точно ні», 25,8 % – «скоріше ні»). Утім, майже третина українців (32 %) висловили протилежну думку: 9,5% вважають, що промисловий розвиток як фактор економічного зростання точно може переважати над турботою про довкілля, ще 22,5 % – допустили, що «скоріше може».

Тому сьогодні в Україні гостро актуальною є постановка питання саме про механізм гарантування та захисту екологічних прав. З цих міркувань надзвичайно велике значення в Україні мало прийняття Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» у 2017 році [5], який визначив організаційні, правові аспекти здійснення оцінки впливу на довкілля. Ця процедура передусім має на меті запобігання шкоді довкіллю, забезпечення екологічної безпеки, охорону довкілля, раціональне використання та відтворення природних ресурсів, у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, з урахуванням державних, громадських і приватних інтересів. Тому важливим аспектом оцінки впливу на довкілля є також захист екологічних прав громадян, оскільки завдяки прозорій і відкритій процедурі оцінки впливу на довкілля із залученням екологічно зацікавленої громадськості можна запобігти екологічним ризикам планованої діяльності і, відповідно, у перспективі захистити екологічні права, свободи та інтереси громадян.

Стан дослідження. Проблема реалізації, забезпечення та захисту екологічних прав завжди в полі зору наукових дискусій українських учених у галузі екологічного права, зокрема таких: В.І. Андрейцева, Г.І. Балюк, А.П. Гетьмана, Н.Р. Кобецької, В.В. Костицького, М.В. Краснової, Н.Р. Малишевої, Ю.С. Шемшученка тощо. Що ж стосується аналізу правового регулювання оцінки впливу на довкілля, то окремі аспекти цього питання досліджували А.О. Андрусевич [6], С.В. Калиновський [7], Е.В. Позняк [8], Т.О. Третяк [9] та інші вчені. Водночас поза увагою наукової полеміки залишається дослідження оцінки впливу на довкілля саме в контексті захисту екологічних прав в Україні через призму гарантій їх забезпечення.

Метою статті є визначення змісту та сутності оцінки впливу на довкілля через призму захисту та гарантування екологічних прав в Україні.

Виклад основного матеріалу. Оцінку впливу на довкілля, на наше переконання, певною мірою можна і навіть необхідно розглядати як гарантію захисту екологічних прав громадян. Зокрема, виключний перелік гарантій забезпечення екологічних прав міститься у ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [10]. До них належать такі:

а) проведення широкомасштабних державних заходів щодо підтримання, відновлення та поліпшення стану навколишнього природного середовища;

б) обов'язок центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій вживати технічних та інших заходів для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні вимоги під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації об'єктів економіки;

в) участь громадських організацій і громадян у діяльності щодо охорони навколишнього природного середовища;

г) здійснення державного та громадського контролю за додержанням законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

г) компенсація в установленому порядку шкоди, заподіяної здоров'ю та майну громадян внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

д) невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;

е) створення та функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації [10].

Якщо детально проаналізувати цей перелік на предмет кореляційного аналізу з оцінкою впливу на довкілля, то можна зробити такі висновки:

– по-перше, оцінка впливу на довкілля може розглядатись як захід, який спрямований на запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності (у цьому випадку – планованої) на навколишнє природне середовище, оскільки основна мета оцінки впливу на довкілля є саме превентивною та передбачає запобігання екологічним ризикам для довкілля й життєдіяльності людей у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, тобто будь-які наслідки планованої діяльності для довкілля, зокрема наслідки для безпечності життєдіяльності людей та їхнього здоров'я, флори, фауни, біорізноманіття, ґрунту, повітря, води, клімату, ландшафту, природних територій та об'єктів, історичних пам'яток та інших матеріальних об'єктів чи для сукупності цих факторів, а також наслідки для об'єктів культурної спадщини чи соціально-економічних умов, які є результатом зміни цих факторів [5];

– по-друге, оцінка впливу на довкілля передбачає обов'язкове залучення громадськості, громадських об'єднань та окремих громадян під час її провадження з метою вивчення громадської думки та врахування громадських інтересів. Це прямо закріплено в ч. 1 ст. 4 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» [5], зокрема, у процесі оцінки впливу на довкілля забезпечується своєчасне, адекватне та ефективне інформування громадськості. Безумовно, що попередня процедура, а саме екологічна експертиза також передбачала своїм завданням захист екологічних прав та інтересів громадян і держави (ст. 3 Закону України «Про екологічну експертизу» [11]) та можливість участі представників громадськості в її ініціюванні та проведенні, водночас досить дискусійним було питання про їхню дійсну результативність і реальну законну можливість впливати на процес прийняття екологічно значимих рішень у процесі здійснення таких процедур;

– по-третє, оцінка впливу на довкілля є екологічною вимогою під час планування, розміщення продуктивних сил, будівництва та експлуатації об'єктів економіки. Ба більше, висновок оцінки впливу на довкілля враховується під час прийняття рішення про провадження планованої діяльності та може

бути підставою для відмови у видачі рішення про провадження планованої діяльності [5]. Тобто цей висновок як дозвільний документ є підставою для провадження планованої діяльності. Навіть більше: відповідно до ч. 2 ст. 12 зазначеного вище Закону, порушення процедури здійснення оцінки впливу на довкілля, безпідставне та необґрунтоване неврахування чи неналежне врахування результатів участі громадськості, інші порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля є підставами для скасування висновку з оцінки впливу на довкілля та рішення про провадження планованої діяльності в судовому порядку [5]. Тому висновок оцінки впливу на довкілля є також підставою для відмови у провадженні планованої діяльності, що, безумовно, є надзвичайно правильним і необхідним кроком;

– по-четверте, оцінку впливу на довкілля також можна, на наш погляд, розглядати під кутом зору широкомасштабних державних заходів, які спрямовані на підтримання, відновлення та поліпшення стану навколишнього природного середовища. Адже суб'єктами оцінки впливу на довкілля відповідно до ч. 3 ст. 2 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» виступають суб'єкти господарювання, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, які є замовниками планованої діяльності та притримується до суб'єктів господарювання, уповноважений центральний орган, уповноважені територіальні органи, інші органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадськість, а в окремих випадках – держава походження та зачеплена держава [5]. І оскільки кінцева мета оцінки впливу на довкілля спрямована на прийняття екологічно значимого рішення щодо провадження чи відмови у провадженні планованої діяльності, таку процедуру доцільно розглядати як захід держави, спрямований на охорону довкілля та його збереження;

– по-п'яте, оцінка впливу на довкілля може виступати формою громадського контролю за додержанням вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Наприклад, відповідно до ст. 12 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» висновок з оцінки впливу на довкілля, інші рішення, дії чи бездіяльність органів державної влади або органів місцевого самоврядування у процесі здійснення оцінки впливу на довкілля можуть бути оскаржені будь-якою фізич-

ною чи юридичною особою в судовому порядку; порушення процедури здійснення оцінки впливу на довкілля, безпідставне та необґрунтоване неврахування чи неналежне врахування результатів участі громадськості, інші порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля є підставами для скасування висновку з оцінки впливу на довкілля та рішення про провадження планованої діяльності в судовому порядку [5];

– по-шосте, у процесі проведення оцінки впливу на довкілля передбачено ще один гарантійний момент – невідворотність відповідальності за порушення законодавства про охорону довкілля. Зокрема, у ст. 15 Закону України «Про оцінку впливу на довкілля» міститься перелік правопорушень, які стосуються проведення цієї процедури [5]. Водночас у ст. 16 зазначеного вище Закону передбачено, що діяльність суб'єктів господарювання незалежно від форми власності, яка провадиться з порушенням законодавства про оцінку впливу на довкілля, може бути тимчасово заборонена (зупинена) – до виконання встановлених у висновку з оцінки впливу на довкілля екологічних умов зупиняється експлуатація підприємства чи окремих його цехів (дільниць) та одиниць обладнання; припинена – повністю припиняється експлуатація підприємства чи окремих його цехів (дільниць) та одиниць обладнання. До того ж у разі тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств забороняються всі викиди та скиди забруднюючих речовин і розміщення відходів підприємства загалом чи окремих його цехів (дільниць) і одиниць обладнання [5].

Висновки. Отже, оцінка впливу на довкілля, зважаючи на свою поліфункціональну природу, тісно переплітається з гарантіями екологічних прав. Тому вона може розглядатися як важлива та невід'ємна частина всіх видів гарантій забезпечення екологічних прав, свобод та інтересів в Україні [12, с. 110]. Ба більше: кореляційний аналіз оцінки впливу на довкілля з гарантіями екологічних прав, які визначені нормативно, свідчить про те, що оцінка впливу на довкілля може виступати не лише формою участі екологічно зацікавленої громадськості під час прийняття екологічно значимих рішень, але й елементом державної та муніципальної діяльності щодо забезпечення й гарантування екологічних прав в Україні [13, с. 47].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: навч. посібник. Київ: «Юрінком Інтер», 2007. 352 с.
2. Екологічне право: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. А.П. Гетьмана. Харків: «Право», 2013. 432 с.
3. Екологічне право України. Академічний курс: підручник / За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. Київ: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 720 с.
4. Андрусевич А.О. Жити по-європейськи: оцінка впливу на довкілля та якість життя. Дзеркало тижня. 20 червня 2014 р. URL: http://gazeta.dt.ua/ECOLOGY/zhitipo-yevropeyski-ocinka-vplivu-na-dovkillya-ta-yakist-zhittya_.html.9. (дата звернення: 03.10.2018).
5. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 р. № 2059-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2059-19> (дата звернення: 03.10.2018).
6. Андрусевич А.О. Оцінка впливу на довкілля в Україні: вирішення проблеми по-європейськи. Київ: «Суспільство і довкілля», 2011. 18 с.
7. Калиновський С.В. Оцінка впливу і екологічна експертиза – сьогодні і завтра. Рідна природа. 2000. № 1. С. 16–24.

8. Позняк Е.В. Оцінка впливу на довкілля і участь громадськості в ній у формі громадської екологічної експертизи: міжнародно-правові та національно-правові аспекти. Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. 2007. № 74–76. С. 126–129.
9. Третяк Т.О. Процедура оцінки впливу на довкілля у проекті Закону України «Про оцінку впливу на довкілля». Право і громадянське суспільство. 2015. № 1. С. 141–197.
10. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-12. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 03.10.2018).
11. Про екологічну експертизу: Закон України від 9 лютого 1995 р. № 45/95, Закон втратив чинність на підставі Закону № 2059-VIII від 23 травня 2017 р. ВВР. 2017. № 29. Ст. 315. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/45/95-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 03.10.2018).
12. Антонюк У.В. Гарантії екологічних прав: проблеми наукової та нормативно-правової диференціації. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. № 3 (6). С. 101–112.
13. Антонюк У.В. Суб'єкти забезпечення екологічних прав в Україні Прикарпатський юридичний вісник. 2016. № 4. С. 44–48.